

“Θεωρία και Πράξη τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης”

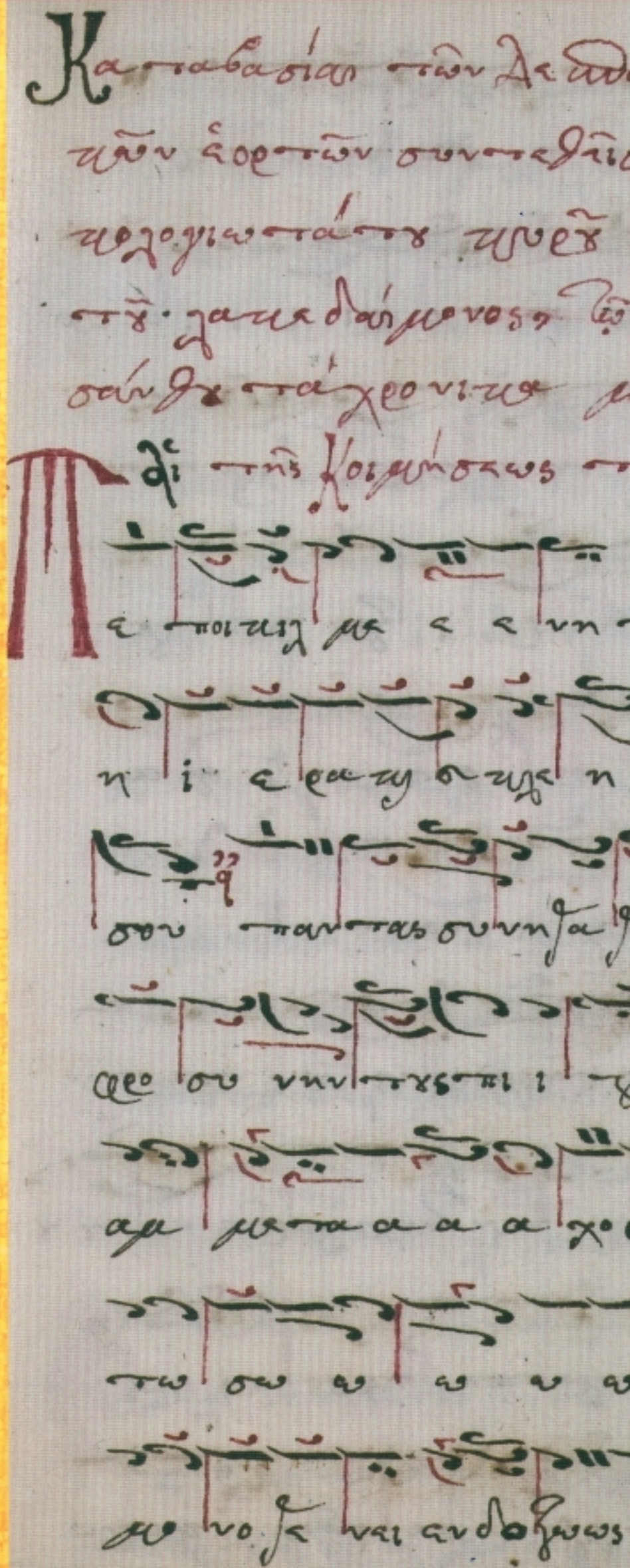
Δ' ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟ
ΜΟΥΣΙΚΟΛΟΓΙΚΟ
ΚΑΙ ΨΑΛΤΙΚΟ

Ἀθήνα, 8-11 Δεκεμβρίου 2009

Τὰ Γένη τῆς Ρυθμοποιίας
και
τρέχοντα Ψαλτικὰ Θέματα

ἐκδίδει ὁ Γρ. Θ. Στάθης

ΑΘΗΝΑ 2015

ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΙΔΡΥΜΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΜΟΥΣΙΚΟΛΟΓΙΑΣ

ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗ ΤΗΣ ΨΑΛΤΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

ΤΑ ΓΕΝΗ ΤΗΣ ΡΥΘΜΟΠΟΙΙΑΣ
ΚΑΙ ΤΡΕΧΟΝΤΑ ΨΑΛΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

Δ' Διεθνοῦς Συνεδρίου
Μουσικολογικοῦ καὶ Ψαλτικοῦ

Ἀθήνα, 8-11 Δεκεμβρίου 2009

ἐκδίδει ὁ Γρ. Θ. Στάθης

ΑΘΗΝΑ 2015

Τὸ ἀνά τριετία, ὡς θεσμὸς συγκαλούμενο ἀπὸ τὸ
Ἰδρυμα Βυζαντινῆς Μουσικολογίας,
Δ' Διεθνὲς Συνέδριο, Μουσικολογικὸ καὶ Ψαλτικὸ,
μὲ τὸν γενικὸ τίτλο «Θεωρία καὶ Πράξις τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης»,
πραγματοποιήθηκε τὸ τετραήμερο 8-11 Δεκεμβρίου 2009, στὴν Ἀθήνα.
Ἡ σύγκληση εἰδικὰ αὐτοῦ τοῦ Δ' Συνεδρίου
καὶ ἡ σύνθεση τῆς θεματικῆς του ἔγινε μὲ τὴν συνεργασία
τῆς Ὁμοσπονδίας Συλλόγων Ἱεροψαλτῶν Ἑλλάδος (ΟΜ.Σ.Ι.Ε.)
καὶ τοῦ Πανελληνίου Συνδέσμου Ἱεροψαλτῶν “Ρωμανὸς ὁ Μελωδὸς καὶ
Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς”
καὶ τὴν ὀργανωτικὴν συμπαράσταση
τῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Τέχνης καὶ Μουσικῆς,
ὑπὸ τὴν εὐλογία τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης
Ἑλλάδος, κ. Ἱερωνύμου.

ἐπιμέλεια ἐκδόσεως
Γρηγόριος Γ. Ἀναστασίου

Ἡλεκτρονικὴ δημοσίευση στὸν ἱστοτόπο
τοῦ Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας: www.ibyzmusic.gr

ISBN 978-618-5157-01-2

© 2015 Ἰδρυμα Βυζαντινῆς Μουσικολογίας, Ἀκαδημίας 95, 106 77 Ἀθήνα

Τὸ Δ.Σ. τοῦ Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας

(τριετία 1/9/2008 – 31/8/2011)

ΠΡΟΕΔΡΟΣ	ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Ἱερώνυμος
ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ	ὁ Μητροπολίτης Νικαίας κ. Ἀλέξιος
ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ	Ἀχιλλεὺς Χαλδαιάκης, Ἐπίκουρος Καθηγητῆς Βυζαντινῆς Μουσικολογίας Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν - Πρωτοψάλτης
ΤΑΜΙΑΣ	Δημήτριος Μπαλαγεῶργος, Ἐπίκουρος Καθηγητῆς Βυζαντινῆς Μουσικολογίας Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν - Πρωτοψάλτης
ΜΕΛΗ	Ἀθανάσιος Βουρλῆς, Καθηγητῆς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν - Πρωτοψάλτης Γεώργιος Φίλιας, Καθηγητῆς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Κωνσταντῖνος Καραγκούνης, Διδάκτωρ Βυζαντινῆς Μουσικολογίας - Πρωτοψάλτης
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ	Γρηγόριος Θ. Στάθης, Ὁμότιμος Καθηγητῆς Βυζαντινῆς Μουσικολογίας καὶ Ψαλτικῆς Τέχνης τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Ὁργανωτικὴ Ἐπιτροπὴ

ΠΡΟΕΔΡΟΣ:	Γρηγόριος Θ. Στάθης, Ὁμότιμος Καθηγητῆς
ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ:	Ἀχιλλεὺς Χαλδαιάκης, Ἐπίκουρος Καθηγητῆς Δημήτριος Μπαλαγεῶργος, Ἐπίκουρος Καθηγητῆς Θωμᾶς Ἀποστολόπουλος, Ἐπίκουρος Καθηγητῆς Φλώρα Κρητικοῦ, Λέκτωρ π. Γεώργιος Ρέμπελος, Ἀρχιμ. – Γραμματεὺς τῆς Σ.Ε. Ἐκκλησιαστικῆς Τέχνης καὶ Μουσικῆς Κωνσταντῖνος Ζορμπᾶς, Πρόεδρος ΟΜ.Σ.Ι.Ε. Θεολόγος Ἐρσωτέλος, Πρόεδρος Πανελληνίου Συνδέσμου Ἱεροψαλτῶν

Γραμματεία, Συντονιστικὴ – Ἐκτελεστικὴ

Γρηγόριος Ἀναστασίου, Διδάκτωρ
Σεβαστὴ Μαζέρα, Διδάκτωρ
Γεώργιος Σμάνης, ὑποψ. Διδάκτωρ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Τρίτη 8 Δεκεμβρίου 2009

ώρα 19.00 απογευματινή

Αίθουσα Φιλολογικού Συλλόγου «Παρνασσός»

Έναρξη του Συνεδρίου

Α' Μέρος

- * Καλωσόρισμα και έκφραση ευχαριστιῶν, ἀπ' τὸν κ. Γρ. Θ. Στάθη, Ὁμοτ. Καθηγητὴ - Διευθυντὴ τοῦ Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας.
- * Ἀνάγνωση μηνυμάτων καὶ χαιρετισμοί.
- * Προσφώνηση τοῦ Προέδρου τῆς ΟΜ.Σ.Ι.Ε., κ. Κωνσταντίνου Ζορμπᾶ.
- * Εὐλογητικὴ Προσφώνηση καὶ Κήρυξη ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν τοῦ Γ' Διεθνoῦς Συνεδρίου ὑπὸ τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Ἱερωνύμου, προέδρου τοῦ Δ.Σ. τοῦ I.B.M.
- * Εἰσήγηση μὲ θέμα: «Ρυθμοποιία ἢ Ρυθμητικὴ ἢ Ρυθμικὴ Τέχνη (τὰ Γένη καὶ τὰ Εἶδη καὶ ἡ Χειρονομία)» τοῦ κ. Γρ. Θ. Στάθη.

Β' Μέρος

Ψαλτικὴ Ἐκδήλωση

Χορὸς Ψαλτῶν «Οἱ Μαῖστορες τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης»

Χοράρχης: Ἀχιλλεὺς Χαλδαιάκης, Ἐπίκουρος Καθηγητῆς - Πρωτοψάλτης
i. v. Ἀγίας Βαρβάρας Αἰγάλεω

Δεξίωση

Τετάρτη 9 Δεκεμβρίου 2009, πρωί

Αίθουσα Φιλολογικού Συλλόγου «Παρνασσός»

Ἐπιστημονικὲς Ἀνακοινώσεις

1η ΠΡΩΪΝΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Πρόεδρος: Γρ. Θ. Στάθης

9.30 Ἀθανάσιος Βουρλῆς, «Ὁ Ρυθμὸς - γενικὴ θεώρηση».

- 9.50 Στέλιος Ψαρουδάκης, «Ζητήματα Ρυθμικής στην έλληνική μουσική: αρχαιότητα».
- 10.10 Χρήστος Τερζής, «Αρχαίοι Έλληνες Ρυθμικοί: ή χειρόγραφη παράδοση».
- 10.30 Αντώνιος Άλυγιζάκης, «Ρυθμικές παρατηρήσεις στις συλλαβικές μελωδίες τής Βυζαντινής Μουσικής».
- 10.50 Δημήτρης Ε. Λέκκας, «Τò παιωνικό γένος στην έλληνική μουσική, χορευτική και φιλολογική παράδοση».
- 11.10 Συζήτηση - Διάλειμμα

2η ΠΡΩΪΝΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Πρόεδρος: Άχιλλέας Χαλδαιάκης

- 12.00 Έμμανουήλ Γιαννόπουλος, «...ή μὲν θέσις γίνεται βραδυτέρα τής ἄρσεως, ἥδιστον δὲ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ χρόνου τούτου τοῦ ἀνέκαθεν ἐν χρήσει ἐν τοῖς Πατριαρχείοις».
- 12.20 Ἰωάννης Λιάκος, «Ὁ ὑποσκάζων ρυθμὸς σὲ ψαλτικές συνθέσεις τοῦ 19^{ου} καὶ 20^{ου} αἰώνα».
- 12.40 Μιχαήλ Στρομπάκης, «Τρίσημος ἢ τετράσημος; Ἡ περίπτωση τῶν Καταβασιῶν Ἀνοίξω τὸ στόμα μου».
- 13.00 Βασίλειος Βασιλείου, «Τὰ ρυθμικά γένη δακτυλικὸ καὶ ἰαμβικὸ ὡς κύρια δομικὰ στοιχεῖα τοῦ στιχηρατικοῦ μέλους τοῦ 19^{ου} αἰ.».
- 13.20 π. Σπυρίδων Ἀντωνίου, «Τὸ δακτυλικὸ καὶ ἰαμβικὸ ρυθμικὸ γένος στὸ Εἵρμολόγιο».
- 13.30 Συζήτηση

Τετάρτη 9 Δεκεμβρίου 2009, ἀπόγευμα

Αἴθουσα Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρνασσός»

Ἐπιστημονικὲς Ἀνακοινώσεις & Ὀλιγόλεπτες Παρουσιάσεις

Πρόεδρος - Συντονιστής: π. Σπυρίδων Ἀντωνίου

- 18.00 Εὐαγγελία Σπυράκου, «Ἡ ρυθμικὴ καθοδήγηση τῶν βυζαντινῶν χορικών συνόλων διὰ τής χειρονομίας».
- 18.20 Θωμᾶς Ἀποστολόπουλος, «Ρυθμὸς καὶ ἐξήγηση κοσμικῶν μελῶν ἀπὸ τὴν παλαιὰ παρασημαντική».
- 18.40 Δημήτριος Νεραντζής, «Ὁ Ρυθμὸς στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Μουσική».

- 19.00 Ευάγγελος Σολδάτος, «Ο άπλός και ο άλογος διπλός-τριαδικός χρόνος στην Έκκλησιαστική Μουσική».
- 19.10 Άνδρέας Γιακουμάκης, «Ο άριθμός 4 και τὰ πολλαπλάσιά του στους ρυθμούς και τὰ μέτρα τῆς Κρητικῆς Μουσικῆς».
- 19.20 Πέτρος Παπαεμμανουήλ, «Η θεωρία τοῦ ἤθους στην έλληνική ρυθμοποιία».
- 19.30 Συζήτηση - Διάλειμμα

έσπερα, ώρα 20.30

Αΐθουσα Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρνασσός»

Ψαλτική Έκδήλωση

Χορός Ψαλτῶν «Τρόπος»

Χοράρχης: Κωνσταντίνος Άγγελίδης

Χορός Ψαλτῶν «Έργαστήρι Ψαλτικῆς»

Χοράρχης: Άθανάσιος Παϊβανᾶς

Πέμπτη 10 Δεκεμβρίου 2009, πρωί

Αΐθουσα Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρνασσός»

Έπιστημονικὲς Άνακοινώσεις

1η ΠΡΩΪΝΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Πρόεδρος: Άθανάσιος Βουρλιῆς

- 9.30 Χριστόδουλος Βασιλειάδης, «Η έννοια τοῦ ρυθμοῦ με βάση δυὸ Κυπριακά Θεωρητικά (τοῦ Στυλιανοῦ Χουρμουζίου και οίκονόμου Χαράλάμπους)».
- 9.50 Ιωάννης Πλεμμένος, «Έπιδράσεις τῶν αρχαίων έλλήνων άρμονικῶν συγγραφέων στην περι 'Ρυθμοποιίας' θεωρία τοῦ Χρυσάνθου».
- 10.10 Μαρία Άλεξάνδρου, «Παρατηρήσεις για τὴν κωδικοποίηση τοῦ ρυθμοῦ στην Παλαιά Μέθοδο».
- 10.30 Ιωάννης Άρβανίτης, «Η λύση τοῦ προβλήματος τῆς μετρικῆς τῶν ὕμνων μέσα από τὴν σύντομη έξήγηση τοῦ μέλους τῶν παλαιῶν στιχῶν και εἰρμῶν».

10.50 Συζήτηση - Διάλειμμα

2η ΠΡΩΪΝΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Πρόεδρος: Αντώνιος Άλυγιζάκης

- 11.50 Costin Moisil, «Preserved tradition, lost tradition. The case of ternary feet in the Romanian chant».
- 12.10 Κυριάκος Καλαϊτζίδης, «Ρυθμοί και ούσούλια στη χειρόγραφη παράδοση τῆς ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς».
- 12.30 Δημοσθένης Φιστουρῆς, «Κατὰ πόσο ἡ χρήση τῶν διαστολῶν καὶ τῶν μετρικῶν ἀλλαγῶν στὴ δημοτικὴ Μουσικὴ καὶ τὰ βυζαντινὰ μέλη εἶναι ὄντως διαρθρωτικὴ ἢ προσχηματικὴ;».
- 12.50 Μιλτιάδης Παππᾶς, «Σχέση Ρυθμοῦ καὶ Μέλους στὴν πατριαρχικὴ ψαλτικὴ ἐρμηνεία - οἱ Κανόνες».
- 13.10 Κωνσταντῖνος Καραγκούνης, «Ἡ ρυθμικὴ ἀνάλυση τῶν μελῶν ὡς μέσον διδασκαλίας τῆς Ψαλτικῆς».
- 13.30 Συζήτηση

Πέμπτη 10 Δεκεμβρίου 2009, ἀπόγευμα

Αἴθουσα Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρνασσός»

Εἰσηγήσεις & Ὀλιγόλεπτες Παρουσιάσεις

Πρόεδρος - Συντονιστής: Μαρία Ἀλεξάνδρου

- 18.00 Gordana Blagojevic, «Byzantine chanting and sexual identity: comparative study of the situation in Serbia and Greece».
- 18.20 Δημήτριος Δελβινιώτης, «Ἀκουστικὴ ἀνάλυση φωνηέντων ἐλληνικῶν ψαλτικῶν φωνῶν».
- 18.40 Γεώργιος Χατζηθεοδώρου, «Τὰ περὶ πολυηχίας τῆς Ὀκταηχίας».

- 19.00 fr. Dragan Askovic, «Relationship between popular and ecclesiastical musical tradition».
- 19.10 Ἀνδρέας Ἀναστασιάδης-Χατζῆς, «Ἐφαρμογὴ τῆς ψυχοπαιδαγωγικῆς στὴ διδασκαλία τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς».
- 19.20 Παναγιώτης Σόμαλης, «Ἡ Ψαλτικὴ στὶς σλαβόφωνες χῶρες».
- 19.30 Marcel Spinei, «Ἔργα ρουμάνων συνθετῶν σὲ Μετεωριτικὰ μουσικὰ

- χειρόγραφα. Στοιχεία που προκύπτουν από τον πρόσφατως δημοσιευθέντα Κατάλογο *Τὰ Χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς - Μετέωρα* του Γρ. Θ. Στάθη».
- 19.40 Ἀθανάσιος Παῖβανᾶς, «Master Class Βυζαντινῆς Μουσικῆς γιὰ τοὺς μαθητὲς τῆς Θερινῆς Μουσικῆς Ἀκαδημίας τῆς ἁγίας Πετρούπολης (Ρωσία, 17-7-2009)».
- 19.50 Συζήτηση - Διάλειμμα

ἑσπέρα, ὥρα 20.30

Αἴθουσα Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρνασσός»

Ψαλτικὴ ἐκδήλωση

Βυζαντινὴ Χορωδία Ἀθηνῶν

Διευθυντής: Γεώργιος Χατζηχρόνογλου

Σύνολο Παραδοσιακῆς Μουσικῆς τοῦ Τμήματος Μουσικῶν Σπουδῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Διευθυντής: Πέτρος Μουστάκας

Παρασκευὴ 11 Δεκεμβρίου 2009, πρωί

Αἴθουσα Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρνασσός»

Εἰσηγήσεις

1η ΠΡΩΪΝΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Πρόεδρος: Χαράλαμπος Σπυρίδης

- 9.30 π. Ἀθανάσιος Σιαμάκης, «Κριτικὲς ἐκδόσεις μουσικῶν χειρογράφων».
- 9.50 Δημήτριος Ἀνδριώτης, «Ἡ ἐξέλιξη τῆς μουσικῆς κλίμακας ἀπ' τὴν ἀρχαιότητα ὡς τὶς μέρες μας».
- 10.10 π. Γεώργιος Σταθόπουλος, «Οἱ διατονικοὶ ἤχοι καὶ οἱ κλάδοι τους ἕως σήμερα».
- 10.30 Χαράλαμπος Συμεωνίδης, «Ἡ προβληματικὴ τῆς συστηματικῆς ἀναγραφῆς τῶν μελωδικῶν ἔλξεων στὰ κείμενα τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς».
- 10.50 Γεώργιος Πατρῶνας, «Μουσικοπαιδαγωγικὴ προσέγγιση στὴ Θεωρία καὶ Πράξη τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς».

11.10 Συζήτηση - Διάλειμμα

2η ΠΡΩΪΝΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Πρόεδρος: Θωμάς Ἀποστολόπουλος

- 12.00 Γεώργιος Φαράντος, «'Διαφερόμενον' στην Ἀρχαία Ἑλληνική και Βυζαντινή Μουσική».
- 12.20 Γεώργιος Χατζηχρονογλου, «Διάλογοι ἀναλογίου».
- 12.40 Χαραλάμπης Καρακατσάνης, «Ἀπορίες και ἐρωτήσεις γύρω ἀπὸ τὴν ἐρμηνεία τῆς Ψαλτικῆς».
- 13.10 Λυκοῦργος Ἀγγελόπουλος, «Σκέψεις γιὰ τὸ παρὸν και τὸ μέλλον τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς».
- 13.30 Γεώργιος Κωνσταντίνου, «Ἡ αὐτονόμηση τῆς Πράξης ἀπὸ τὴν Θεωρία στὴν Ψαλτική Τέχνη ὡς αἰτία ἐκτροπῆς ἀπὸ τὴν παράδοση».
- 13.50 Συζήτηση

Παρασκευὴ 11 Δεκεμβρίου 2009, ἀπόγευμα

Αἴθουσα Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρνασσός»

Ὀλιγόλεπτες Παρουσιάσεις & Εἰσηγήσεις

Συντονιστής: Δημήτριος Μπαλαγεῶργος

- 17.30 Ἀντώνιος Ἀετόπουλος, «Ἡ ἀπόδοση τῶν ἐλξεων τῶν χρωματικῶν ἤχων στὴν ἐρμηνεία τοῦ Ἰακώβου Ναυπλιώτη».
- 17.40 Νικόλαος Θεοδοκάτος, «Ὁ β' ἦχος κατὰ τὸν Χρυσάνθο ἐκ Μαδύτων».
- 17.50 Ρωμανὸς Al Hannat, «Οἱ διαφορετικὲς ἐκτελέσεις τοῦ Ἦχου και τὸ πρόβλημα κατανόησης τῶν διαστημάτων».
- 18.00 Βασίλειος Ζάχαρης, «Ἡ ἐπιβίωση τῶν ἀπηχημάτων στὴν σύγχρονη πράξη».
- 18.10 Ἀντώνιος Πατρῶνας, «Ἡ χρῆση τοῦ ρεπερτορίου τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς στὴ σύγχρονη ἐποχὴ».
- 18.20 Κωνσταντῖνος Λανάρας, «Ἡ παρασήμανση τῆς προφορικότητας τὰ ἔργα τοῦ Κ. Πρίγγου».
- 18.30 Θεόδωρος Σακελλαρίου, «Ἡ παρασημαντικὴ τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς κατὰ τὸ Μέγα Θεωρητικὸ τοῦ Χρυσάνθου».

- »Θεσμικά ζητήματα τῆς ἱεροψαλτικῆς τάξεως»
18.40 Κωνσταντῖνος Ζορμπᾶς
19.00 Θεολόγος Ἐρσωτέλος
- 19.20 Συζήτηση - Ἀπολογισμὸς Συνεδρίου - Διάλειμμα

ἑσπέρα, ὥρα 20.30

Λίθουσα Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρνασσός»

Ψαλτικὴ ἐκδήλωση

Χορωδία Συνδέσμου Ἱεροψαλτῶν Βόλου «Ἵσσιος Ἰωάννης ὁ Κουκουζέλης»
Διευθυντής: Ἰωάννης Σχώρης

Χορὸς Ψαλτῶν «Θεσσαλονικεῖς Ὑμνωδοὶ»
Χοράρχης: Ἰωάννης Διάκος

Η ΡΥΘΜΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΜΕΛΩΝ
ΩΣ ΜΕΣΟ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΗΣ ΨΑΛΤΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ·
ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ
ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΜΕΛΟΥΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Χ. ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΗ

A. Εισαγωγικά

Δύο από τα μεγάλα ζητήματα της Ψαλτικής Τέχνης, που παραμένουν ανέγγιχτα από επιστημονικής σκοπιᾶς, είναι αυτά της Ἀνάλυσης τοῦ Βυζαντινοῦ καὶ Μεταβυζαντινοῦ Μέλους¹ καὶ τῆς Διδακτικῆς τῆς Ἑλληνικῆς Μουσικῆς,

1. Γιά τὴν χρῆση καὶ τίς ποικίλες σημασίες τοῦ ὄρου «Ἀνάλυση» στὴ Βυζαντινὴ Μουσικὴ καὶ στὴν ἐπιστῆμη τῆς Μουσικολογίας τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης μεταφέρονται μερικὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν ἐργασία: Κ. Χ. Καραγκούνη, Ἀνάλυση καὶ Διδακτικὴ τοῦ Βυζαντινοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Μέλους, εἰσήγηση δημοσιευμένη στὰ Πρακτικὰ τοῦ Συμποσίου μὲ θέμα "Μουσικὴ Θεωρία καὶ Ἀνάλυση - Μεθοδολογία καὶ Πράξη", ποὺ διοργάνωσε τὸ Τμῆμα Μουσικῶν Σπουδῶν τοῦ Ἀ.Π.Θ. τὸ διάστημα 29/09 - 01/10/2006. Ὁ ὄρος «Ἀνάλυση» στὴν Ψαλτικὴ, κατὰ παράδοση, ἀφορᾷ στὴν σημειογραφία καὶ χαρακτηρίζει τὴν καταγραφή τῶν παλαιῶν στενογραφικῶν «θέσεων» μὲ περισσότερα σύμβολα. Ἄρα, ἡ «Ἀνάλυση» ταυτίζεται ὡς ἔννοια μὲ τὴν «Ἐξήγηση» τῆς σημειογραφίας καί, τελικῶς, ἀποτελεῖ διευκρινιστικὸ ἐπιθετικὸ προσδιορισμὸ τῆς Νέας Μεθόδου. Ἐπιπλέον, ὁ ὄρος «Ἀνάλυση» χρησιμοποιήθηκε καὶ στὴν ὀρολογία τῆς Νέας Μεθόδου, γιὰ νὰ δηλώσει τὴν ἐφαρμογὴ ποικιλιμάτων καὶ φωνητικῶν χρωματισμῶν σὲ ὀρισμένους φθόγγους τῶν μελῶν, ὅταν αὐτοὶ συνοδεύονται ἀπὸ... τὰ λεγόμενα Καλλωπιστικὰ Σημάδια ἢ Σημεῖα Ἐκφράσεως ἢ -τὸ ὀρθότερο- Χειρονομίες, ἐκεῖνα ποὺ συχνὰ -μᾶλλον ἀδοκίμως- καλοῦνται Ποιοτικὰ Σημάδια. Ὅμως, ἂν καὶ ἡ συνήθως μεταχειριζόμενη ἔκφραση «Ποιοτικὴ Ἀνάλυση» εἶναι ἀσαφής, δηλώνει ὅτι καὶ ἡ παρασημαντικὴ τῆς Νέας Μεθόδου διατηρεῖ στοιχεῖα στενογραφίας, τὰ ὁποῖα δέονται «ἀναλύσεως» κατὰ τὴν μουσικὴ ἐκτέλεση... Μεταχειριζόμενοι, ὅμως, τὸν ὄρο ὅπως στὴν Δυτικὴ Μουσικὴ, θὰ πρέπει νὰ προσδιορίσουμε ἀκριβῶς τὸ περιεχόμενό του στὴν ἐπιστῆμη τῆς Βυζαντινῆς Μουσικολογίας. Γιὰ νὰ ἀποφεύγεται δὲ σύγχυση μὲ τίς παραδοσιακὲς σημασίες τοῦ ὄρου, ὁ εἰδικὸς ἐπιστημονικὸς κλάδος, ὁ ὁποῖος ἐξετάζει τὴν «μορφὴ» τοῦ βυζαντινοῦ μέλους θὰ χαρακτηρίζεται ὡς «Μορφολογικὴ Ἀνάλυση». Ἀντικείμενα μελέτης τῆς «Μορφολογικῆς Ἀναλύσεως» τῶν Βυζαντινῶν Μελῶν εἶναι: Ἡ Σημειογραφία. Οἱ μεταχειριζόμενες «θέσεις» καὶ ἡ σύνθεση τῶν σημαδιῶν, κυρίως, τῶν Μεγάλων Ὑποστάσεων Χειρονομίας (στὴν παλαιὰ γραφή), καθὼς ἐπίσης, ἡ παρακολούθηση τῶν σημειογραφικῶν ἐξελίξεων μὲ ἐμπλουτισμὸ ἢ ἀφαίρεση πάσης φύσεως σημαδιῶν, «ἐξηγήσεις», «ἐρμηνεῖες» καὶ μεταγραφές σὲ μετα-

δεδομένου ότι απουσιάζουν ακόμη και από τα Πανεπιστήμιά μας οι ειδικοί αυτοί τομείς (όπως, άλλωστε, και της Παιδαγωγικής). Πολύ περισσότερο, όποια βήματα κι αν έχουν πραγματοποιηθεί ως τώρα προς τις κατευθύνσεις αυτές, δεν φθάνουν στους φορείς και στους χώρους διδασκαλίας, τα δὲ πορίσματά τους παραμένουν άγνωστα στους διδασκάλους Ἐκκλησιαστικῆς και Παραδοσιακῆς Μουσικῆς και σὲ ὅσους καταρτίζουν τὰ σχετικὰ Προγράμματα Σπουδῶν. Ὡς γνωστόν, οἱ διδάσκοντες τὸ ἀντικείμενο στὶς Σχολές Βυζαντινῆς Μουσικῆς και στὰ Ὡδεῖα διδάσκουν αὐτοσχεδιάζοντας (πότε ἀποτελεσματικά, πότε ὄχι), μιμούμενοι, κυρίως, τοὺς δικούς τους δασκάλους. Ὅμως, ἡ ἐφαρμογὴ τῶν πορισμάτων τῶν ἐπιστημῶν τῆς Ἀνάλυσης και τῆς Διδακτικῆς τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης στὴν πράξη εἶναι δυνατὸ να ὀδηγήσει στὴν ἐπινόηση και ἐφαρμογὴ σύγχρονων μεθόδων διδασκαλίας, ἐμπνευσμένων και θεμελιωμένων μὲν στὴν παλαιὰ παράδοση, ἀποτελεσματικότερων δὲ στὴν προσέγγιση ἢ στὴν ταχύτερη και ἀρτιότερη κατάρτιση τοῦ ἔμφυχου ὑλικοῦ, ποὺ ὁ διδάσκων ἔχει στὴ διάθεσή του.

γενέστερα «ἐξηγηματικά» συστήματα παρασημάνσεως, συμπεριλαμβανομένων και τῶν μεταγραφῶν στὴν Νέα Μέθοδο ἀναλυτικῆς σημειογραφίας. Ἀκόμη, ἡ διαφοροποίηση τῶν «θέσεων» ἀναλόγως πρὸς τὸ Γένος Μελοποιίας, (Εἰρμολογικό, Στιχηραρικό, Παπαδικό), στὸ ὁποῖο ἀνήκει μία σύνθεση. Τὴν Ἀνάλυση αὐτὴ θὰ ὀνομάσουμε «Σημειογραφικὴ Ἀνάλυση». Τὸ μέλος. Ἡ μελικὴ ἀνάπτυξη τῶν μελοποιήσεων ὡς πρὸς τὸ γένος, τὸν ἦχο, τὴν κλίμακα, τὰ μεταχειριζόμενα συστήματα (τετράχορδο, πεντάχορδο ἢ ὀκτάχορδο), τὰ μουσικὰ διαστήματα, τὶς πραγματοποιούμενες καταλήξεις, τὶς ποικίλες μεταβολές και παραχορδές. Τὴν ἀνάλυση αὐτὴ θὰ ὀνομάσουμε «Θεωρητικὴ Ἀνάλυση». Ὁ Ρυθμός. Ἡ ἐπισήμανση τῶν εἰδῶν τῶν ρυθμικῶν «Ποδῶν», ἡ περιοδικότητά τους ἢ μή, ἡ συχνότητα ἐμφανίσεώς τους στὴν ἐξέλιξη τῆς μελοποιήσεως, ἡ σχέση τοῦ Ρυθμοῦ μὲ τὴν μετρικὴ τῶν ὕμνων, καθὼς και ἡ διαφοροποίηση τοῦ Ρυθμοῦ στὰ Γένη Μελοποιίας, στὰ Εἶδη Μελοποιίας και στοὺς δρόμους μελοποιίας (χῦμα, ταχύ, σύντομο, ἀργοσύντομο, ἀργό, καλοφωνικό). Ἡ ἀνάλυση αὐτὴ, βεβαίως, θὰ ὀνομασθεῖ «Ρυθμικὴ Ἀνάλυση». Ἡ Μελοποιία. Μὲ τὸν γενικότερο ὄρο «Μελοποιητικὴ Ἀνάλυση» θὰ χαρακτηρίσουμε τὴν μελέτη τοῦ μέλους σὲ σχέση μὲ τὸ ποιητικὸ κείμενο τῶν ὕμνων (δηλαδή, πὼς ἐπιλέγει ὁ μελουργὸς νὰ μελοποιήσει τὰ ποικίλα νοήματα τῶν ὕμνων), τὴν ὕμνογραφικὴ τους προέλευση, τὴν ὕμνολογικὴ τους τεκμηρίωση, τὸ θεολογικὸ τους περιεχόμενο, ἀλλὰ ἀκόμη και τὴν λατρευτικὴ τους χρῆση και χρηστικότητα (πότε ψάλλονται, γιατί ψάλλονται τότε, τί λατρευτικὲς ἀνάγκες ἐξυπηρετοῦν). Οἱ Ἐπιδράσεις. ἡ συγκριτικὴ μελέτη τοῦ βυζαντινοῦ μέλους σὲ σχέση μὲ τὰ ἄλλα εἶδη Μουσικῆς, δάνεια, ἐπιρροές και ἐπιδράσεις κατὰ τὴν μακραίωνη συνύπαρξή του μὲ γειτονικά, ἀλληλοπεριχωρούμενα, πολλάκις, μουσικὰ συστήματα, ὁμοιότητες και διαφορές μὲ τὰ λοιπὰ μουσικὰ ρεύματα και ἄλλα. Αὐτοῦ του εἶδους τὴν μελέτη θὰ ὀνομάσουμε «Συγκριτικὴ Ἀνάλυση», Τέλος, ἡ ἀνάλυση ποὺ περιλαμβάνει ὄλες τίς, ἀνωτέρω περιγραφεῖσες, ἐπιμέρους ἀναλύσεις, εὐλόγως, θὰ προσδιορισθεῖ ὡς «Γενικὴ Μορφολογικὴ Ἀνάλυση».

Δύο από τὰ θεμελιώδη χαρακτηριστικά, πού διαφοροποιούν τὸ Βυζαντινὸ Μέλος καὶ ἐπιζητοῦν ἀγωνιωδῶς τὴ μορφολογικὴ παρατήρησή τους εἶναι τὸ «κατὰ θέσεις μελίζειν» καὶ τὸ «κατὰ Πόδας ψάλλειν». Γιὰ μὲν τὸ πρῶτο, παραπέμπεται ὁ ἐνδιαφερόμενος στὴν ἐργασία τοῦ γράφοντος, «*Ἀνάλυση καὶ Διδακτικὴ τοῦ Βυζαντινοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Μέλους*», εἰσήγηση δημοσιευμένη στὰ *Πρακτικὰ τοῦ Συμποσίου Μουσικῆ Θεωρίας καὶ Ἀνάλυση - Μεθοδολογία καὶ Πράξη*, πού διοργάνωσε τὸ Τμῆμα Μουσικῶν Σπουδῶν τοῦ Ἀ.Π.Θ. τὸ διάστημα 29/09 - 01/10/2006, ὅπου ἔγινε μιὰ πρώτη ἀπόπειρα, νὰ δειχθεῖ ἡ ἀναγκαιότητα τῆς κατανόησης τοῦ «κατὰ θέσεις μελίζειν», τόσο ἀπὸ τὸ δάσκαλο ὅσο καὶ ἀπὸ τὸ μαθητὴ, προκειμένου νὰ καταστεῖ εὐκολώτερη καὶ ἀποτελεσματικότερη ἡ διδασκαλία τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης. Στὸ παρὸν Συνέδριο, εὐχαριστώντας γιὰ τὴν ἔγκριση τῆς συμμετοχῆς μου καὶ χαιρετίζοντας ὅλη τὴν ἐξαιρετικὴ, σεβαστὴ καὶ ἀγαπητὴ μου, ἐπιστημονικὴ κοινότητα, παρακαλῶ, νὰ μοῦ ἐπιτραπεῖ, νὰ καταθέσω δυὸ σκέψεις καὶ τὰ πορίσματα κάποιων πειραματικῶν μελετῶν καὶ παρατηρήσεων, σχετικὰ μὲ τὴν χρησιμότητα τῆς Ρυθμικῆς Ἀνάλυσης τῶν ἐκκλησιαστικῶν μελῶν στὴ διδακτικὴ πράξη.

Β. Ἔρευνα - Παρατηρήσεις

Στοχευμένες Ὅμαδες Ἔρευνας

Οἱ πολύπλευρες καὶ σχολαστικὲς παρατηρήσεις τῆς ἰσχύουσας διδακτικῆς πράξης γιὰ τὸν Ρυθμὸ στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Μουσικὴ πραγματοποιήθηκαν τόσο σὲ περιπτώσεις ὁμαδικῆς ὅσο καὶ ἐξατομικευμένης διδασκαλίας καὶ ἀφοροῦσαν:

- Ἰδιωτικὲς, δημόσιες ἢ ἐκκλησιαστικὲς Σχολὲς Μουσικῆς καὶ Ὁδεῖα (ἐξατομικευμένη καὶ ὁμαδικὴ διδασκαλία).
- Μουσικὰ Σχολεῖα (ὁμαδικὴ διδασκαλία, ἀποκλειστικά).
- Ἐκκλησιαστικὰ Λύκεια (ὁμαδικὴ διδασκαλία, ἀποκλειστικά).
- Τὸ Τμῆμα Μουσικῶν Σπουδῶν τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (ὁμαδικὴ διδασκαλία, ἀποκλειστικά).
- Κατ' ἰδίαν διδασκαλία (ἐξατομικευμένη), ὅπως αὐτὴ κατεγράφη μέσῳ πρόφορικῶν συνεντεύξεων μὲ διδασκάλους τῆς Ψαλτικῆς, οἱ ὁποῖοι παραδίδουν μαθήματα «κατ' οἶκον», καὶ μὲ ἀνάλογες περιπτώσεις μαθητῶν.

Παράλληλα, διεξήχθησαν ἐκτενεῖς παρατηρήσεις Βυζαντινῶν Μουσικῶν Συνόλων, οἱ ὁποῖες ἀφοροῦσαν στὶς ἐξῆς ὁμάδες:

- Χορούς Ψαλτῶν ἐπὶ τοῦ Ἱεροψαλτικοῦ Ἀναλογίου (ὁμοιογενεῖς, συνήθως, ὁμάδες μαθητῶν μὲ κοινὸ δάσκαλο, κοινὸ σύστημα διδασκαλίας, κοινὸ θεωρητικὸ ὑπόβαθρο τοῦ ἔμφυχου ὕλικου).

- Χορούς Ψαλτῶν συναυλιακοῦ προσανατολισμοῦ (ἀνομοιογενεῖς, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὁμάδες Ψαλτῶν, μὲ δάσκαλο, σύστημα καὶ θεωρητικὸ ὑπόβαθρο, συνήθως, διαφορετικά, ὡς ἐκ διαμέτρου ἀντίθετα).

Ρυθμικά Συστήματα καὶ Μέθοδοι Διδασκαλίας τοῦ Ρυθμοῦ

Ἡ παρατήρηση ὅλων τῶν ἀνωτέρω περιπτώσεων, κατέγραψε τὴν ἐφαρμογὴ ποικίλων μεθόδων διδασκαλίας τοῦ Ρυθμοῦ καὶ χρῆση πολλῶν διαφορετικῶν ρυθμικῶν συστημάτων, τὰ ὁποῖα μποροῦν νὰ κατηγοριοποιηθοῦν, ὡς ἑξῆς:

α. Διδασκαλία τῶν ἀσκήσεων καὶ τῶν τροπαρίων μὲ ἀπλὴ κρούση τῶν χρονικῶν μονάδων (ἓνας <1> χρόνος = ἓνα <1> χτύπημα). Στὴν περίπτωση αὐτῆ, ἡ κίνηση ποὺ πραγματοποιεῖ τὸ χέρι γιὰ τὴν κρούση τῶν χρόνων διαιρεῖται σὲ ἡμίχρονη <1/2> θέση καὶ ἡμίχρονη <1/2> ἄρση. Οἱ δάσκαλοι τῆς Ψαλτικῆς ποὺ ἐφαρμόζουν αὐτὴν τὴν τακτικὴ, τὴν ὑποστηρίζουν ὡς ἀπλούστερη καὶ σαφέστερη γιὰ τοὺς μαθητές.

β. Διδασκαλία μὲ δανεισμὸ τῶν μουσικῶν μέτρων καὶ κινήσεων μέτρησης τοῦ Ρυθμοῦ ἀπὸ τὴ θεωρία καὶ πρακτικὴ τῆς Δυτικῆς Μουσικῆς, δηλαδή, μὲ ἐφαρμογὴ δισήμων, τρισήμων καὶ τετρασήμων μέτρων, τὰ ὁποῖα ὀπτικοποιοῦνται μὲ τὶς γνωστὲς ἀπὸ τὸ Εὐρωπαϊκὸ Solfège κινήσεις τῶν χειρῶν. Στὴν περίπτωση αὐτῆ, ἡ κάθε κίνηση -εἴτε κίνηση θέσης, εἴτε κίνηση ἄρσης- ἰσοδυναμεῖ μὲ ἓνα <1> χρόνο. Οἱ δάσκαλοι τῆς Ψαλτικῆς ποὺ μεταχειρίζονται αὐτὴ τὴ ρυθμικὴ μέθοδο εἶναι συνήθως ἀπαιτητικοί, ἐπίμονοι καὶ θεωροῦν τὴν τακτικὴ τῆς προηγούμενης μεθόδου ὡς ἀπλοϊκὴ καὶ μέθοδο τῶν «πρακτικῶν» Ψαλτῶν.

γ. Διδασκαλία μὲ ἐφαρμογὴ τοῦ λεγόμενου Τονικοῦ Ρυθμοῦ, ὁ ὁποῖος ἔχει ὡς πρωταρχικὸ μέλημα τὸν ρυθμικὸ τονισμὸ τῶν τονιζόμενων συλλαβῶν τοῦ ποιητικοῦ κειμένου καὶ τὴν ἀποφυγὴ παρατονισμῶν τῶν λέξεων κατὰ τὴν ψαλτικὴ πράξη. Αὐτὸ ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴν σύμπτωση τοῦ τόνου στὴ θέση τοῦ ἐκάστοτε ρυθμικοῦ σχήματος. Θεμελιώδη δομικὰ στοιχεῖα αὐτοῦ τοῦ ρυθμικοῦ συστήματος θεωροῦνται οἱ «Ρυθμικοὶ Πόδες», δηλαδή, δίσημοι (= δίδυμοι), τρίσημοι (= τρίχρονοι), γιὰ κάποιους καὶ τετράσημοι (= τετράχρονοι) σχηματισμοί (ὁμάδες χρόνων), ποὺ κατὰ τὴν μέτρηση τοῦ Ρυθμοῦ ἐκλαμβάνονται ὡς μονάδες καὶ μετροῦνται σὲ μία κίνηση τοῦ χεριοῦ ὁ καθένας. Οἱ

εκπρόσωποι τῆς ομάδος στηρίζουν τὴν ἐπιλογή τους αὐτὴ σὲ πολλὰ ἐπιστημονικὰ ἐπιχειρήματα, πὺ ἀνάγονται στὴ θεωρία τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Μουσικῆς, ὑποστηρίζοντας τὴν ἱστορικὴ συνέχεια τῆς Ἑλληνικῆς Μουσικῆς παράδοσης, ἐνῶ σὲ κάποιον βαθμὸν παραπέμπουν καὶ σε νεώτερες πρακτικὲς τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ παραδοσιακῆς Μουσικῆς. Για τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ συστήματος παρασημαίνουν μὲ διαστολὲς τὰ μουσικὰ κείμενα τῶν κλασσικῶν ἐκδόσεων καὶ χειρονομοῦν τοὺς Ρυθμικοὺς Πόδες σχολαστικά. Τὸ ἐν λόγῳ ρυθμικὸ σύστημα ἀπὸ μεγάλη μερίδα διδασκάλων καλεῖται Συνεπτυγμένος Ρυθμὸς, ὅρος ὁ ὁποῖος σαφῶς δὲν τὸ περιγράφει ὀρθά. Θὰ μπορούσε νὰ προταθεῖ, συμβιβαστικά, τὸ Ρυθμὸς Συνεπτυγμένων Κινήσεων, ὄχι τόσο ὡς ὀνομασία, ἀλλ' ὡς χαρακτηρισμὸς.

δ. Διδασκαλία μὲ ἐφαρμογὴ τοῦ ὕφους τοῦ προηγούμενου ρυθμικοῦ συστήματος, χωρὶς, ὅμως, οἱ διδάσκοντες νὰ ἔχουν εἰδικὴ θεωρητικὴ καὶ ἱστορικὴ γνώση αὐτοῦ. Τὸ ἐφαρμόζουν, δηλαδή, πολλὲς φορές ἐν ἀγνοίᾳ τους, ὡς βίωμα καὶ κτῆμα προφορικῆς παράδοσης, πὺ φέρουν ἀπὸ τοὺς δικούς τους διδασκάλους. Τὴν καταμέτρηση τῶν ρυθμικῶν σχημάτων πραγματοποιοῦν ἐμπειρικὰ μὲ ἀκαθόριστες συνήθως κινήσεις ἢ κρούσεις τῶν χειρῶν, ἢ καθεμιὰ ἀπὸ τὶς ὁποῖες σχηματοποιεῖ ἢ κρούει ἓναν δίσσημο ἢ τρίσημο πόδα. Τὸ φαινόμενο εἶναι ἐντυπωσιακὸ καὶ στὴν πραγματικότητά ἐπιβεβαιώνει τὴν ὀρθότητά τοῦ ρυθμικοῦ συστήματος τῆς Γ' περίπτωσης, ὅμως, παρατηρεῖται τὸ παράδοξο φαινόμενο, οἱ εκπρόσωποι αὐτῆς τῆς ομάδας νὰ ἀντιμετωπίζουν μὲ καχυποψία, ἀκόμη καὶ ἐχθρότητα, τοὺς παραπάνω ὁμοτέχνους τους, πὺ διδάσκουν μὲ θεωρητικὴ σχολαστικότητά τὸ ἴδιο ἀκριβῶς σύστημα, μὴ ἀναγνωρίζοντας τὴν ταύτιση τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν δύο μεθόδων.

ε. Τέλος, ὡς ξεχωριστὴ διδακτικὴ μέθοδος θὰ θεωρηθεῖ ἡ τάση μεγάλῃς μερίδας διδασκάλων τῆς Ψαλτικῆς νὰ ἐφαρμόζει ἐπιλεκτικὰ ὅλα τὰ ἀνωτέρω περιγραφόμενα συστήματα μὲ συνηθέστερη τὴν ἐξῆς τακτικὴ: Ἡ ἀπλὴ μέθοδος τῆς α' περίπτωσης στοὺς ἀρχάριους μαθητὲς καὶ στὴν ὕλη τῶν προκαταρκτικῶν ἀσκήσεων καὶ στὰ σύντομα μέλη τοῦ Ἀναστασιματαρίου, ἀλλὰ καὶ στὰ ἀργὰ μέλη τῆς Παπαδικῆς (Χερουβικά, Κοινωνικά κ.τ.δ.). Ἡ β' μέθοδος στὸ σύντομο καὶ ἀργὸ Ἀναστασιματάριον, ἐνῶ ἡ γ' στὸ ἀργὸ Εἰρμολόγιον καὶ -ἀπὸ τὴν Παπαδική- στὶς ἀργὲς Δοξολογίες, σπανιότερα στοὺς Πολυελέους καὶ τὶς λοιπὲς Στιχολογίες (Ἀνοιξαντάρια, Μακάριος ἀνήρ... κ.τ.δ.) καὶ ὅπωςδήποτε στὰ μέλη τῆς Ἀγίας Ἀναφορᾶς γιὰ τὴ Θ. Λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου. Τὸ δὲ Παλαιὸ Στιχηράριον ἐνίοτε διδάσκεται μὲ τὸ γ' ρυθμικὸ σύστημα.

Διαφοροποίηση τῶν Ψαλτικῶν Παραδόσεων ἐξ αἰτίας τοῦ Ρυθμοῦ

Ἀνάλογα μὲ τὴ μέθοδο διδασκαλίας τοῦ Ρυθμοῦ καὶ τὸ ρυθμικὸ σύστημα, ποὺ ἐφαρμόζεται στὶς διάφορες ομάδες διδασκαλίας, προκύπτουν ἐμφανέστατες ἐρμηνευτικὲς διαφοροποιήσεις (ἀπὸ μαθητὴ σὲ μαθητή, ἀπὸ Σχολὴ σὲ Σχολή, ἀπὸ Χορὸ σὲ Χορό) κατὰ τὴν ψαλτικὴ ἐκτέλεση τῶν ἐκκλησιαστικῶν μελῶν. Ἡ συγκριτικὴ παρατήρηση αὐτῶν τῶν διαφοροποιήσεων ὁδηγεῖ σὲ πολὺ ἐντυπωσιακὰ πορίσματα.

Μέθοδος Α: Οἱ Ψάλτες ποὺ διδάχθηκαν τὴν Ἐκκλησιαστικὴ Μουσικὴ μὲ αὐτὸ τὸ ρυθμικὸ σύστημα, ψάλλουν ἀργὰ καὶ μὲ ἐκφραστικὸ στόμφο, κρούοντας ἰσοδύναμα ὅλους τοὺς Χαρακτῆρες τῆς σημειογραφίας. Ὁ τονισμὸς τοῦ ποιητικοῦ κειμένου, τότε, ἐπιτυγχάνεται μὲ ἐκφραστικὰ -ὄχι ρυθμικά- μέσα, ὅπως τονισμὸς μὲ αὔξηση τῆς φωνητικῆς ἐντάσεως ἢ μὲ τὴν χρῆση ὀξύτερων φθόγγων στὶς τονιζόμενες συλλαβές. Ἀντίστοιχα, οἱ Χοροὶ Ψαλτῶν ποὺ ἀκολουθοῦν αὐτὸ τὸ ὕφος εἶναι μεγαλοπρεπεῖς, ἀλλὰ ρυθμικῶς δυσκίνητοι, χωρὶς μεγάλη εὐκρίνεια στὴν ἀπόδοση τοῦ λεκτικοῦ τῶν ὕμνων.

Μέθοδος Β: Τὸ ἐρμηνευτικὸ ὕφος τόσο τῶν μεμονωμένων Ψαλτῶν ὅσο καὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Χορῶν ποὺ ἀκολουθοῦν τὸ δεύτερο, κατὰ σειράν, ρυθμικὸ σύστημα, δὲν παρουσιάζει μεγάλες ἀποκλίσεις ἀπὸ τὸ προηγούμενο. Ἐπισημαίνεται μόνο διαφοροποίηση στὴ δυναμικὴ τοῦ Ρυθμοῦ, ποὺ ὀφείλεται στὴν ἐφαρμογὴ δισήμων καὶ τρισήμων μέτρων κατὰ τὴν ἐκτέλεση, ἐξαιτίας τῶν ὁποίων ὁ Ρυθμὸς τῶν μελοποιήσεων παίρνει «ἐμβατηριώδη» χαρακτῆρα καὶ ἡ ἐρμηνεία τῶν μελῶν γίνεται εὐρυθμῆ, δὲν ἐπιτυγχάνεται, ὅμως, ἀπόλυτος τονισμὸς τοῦ ποιητικοῦ κειμένου.

Μέθοδος Γ καὶ Δ: Σοβαρότατες διαφορὲς παρατηροῦνται στοὺς Ψάλτες, κυρίως, ὅμως, στοὺς ὁμοιογενεῖς Χοροὺς Ψαλτῶν, ποὺ ἀκολουθοῦν τὸ Τονικὸ Ρυθμικὸ Σύστημα. Ἐκτὸς τοῦ ἐπιθυμητοῦ στόχου -ὀρθὸς καὶ σαφὴς τονισμὸς τοῦ λεκτικοῦ τῶν τροπαρίων-, ὁ ὁποῖος ἐπιτυγχάνεται εἰς τὸ ἔπακρον, ἡ ἐρμηνεία τῶν μελῶν παρουσιάζει, τώρα, ἐξαιρετικὴ εὐρυθμία, ἀδιάσπαστη ροὴ καὶ συνέχεια, ἄρτιο δέσιμο τῶν μουσικῶν "θέσεων", ἀνάδειξη τῶν μελικῶν τόξων, καί, γενικῶς, τὸ ἄκουσμα εἶναι πιὸ ξεκούραστο, εὐχάριστο καὶ ἰλαρό.

Μέθοδος Ε: Πρόκειται γιὰ κατὰ περίσταση δανεισμὸ ἀπὸ τὰ προηγούμενα, πότε τοῦ ἐνὸς καὶ πότε τοῦ ἄλλου ὕφους, ἀνάλογα μὲ τὸ Εἶδος καὶ Γένος Μελοποιίας, ποὺ ἀποδίδεται κάθε φορά.

Γ. Εισαγωγή στη Ρυθμική 'Ανάλυση

Η Ρυθμική 'Ανάλυση ως 'Επιστημονικός Τομέας

Ὡς ἐπιστημονικός τομέας τῆς Μουσικολογίας τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης, ἡ Ρυθμική 'Ανάλυση εἶναι ἐνασχόληση -ἢ καλλίτερα μελέτη- τοῦ Ρυθμοῦ τοῦ Βυζαντινοῦ καὶ Μεταβυζαντινοῦ Μέλους, ἢ ὁποῖα:

- Ἀσχολεῖται μέ τὴν ἐπισήμανση τῶν Εἰδῶν τῶν ρυθμικῶν δομῶν μιᾶς μελοποίησης.

- Ἀναγνωρίζει τὰ Ρυθμικὰ Γένη, στὰ ὁποῖα αὐτὲς οἱ δομές ταξινομοῦνται.

- Ὑπολογίζει τὴ συχνότητα μεταχείρισής τους στὴ σύνθεση.

- Μελετᾷ τὴν περιοδικότητα ἢ μὴ αὐτῶν.

- Δείχνει τὴ σχέση τῶν ρυθμικῶν δομῶν ἐνὸς ἔργου μέ τὴ μετρικὴ δομὴ τῶν ποιητικῶν κειμένων (ὕμνων).

- Ἀφουγκράζεται τὸ ἦθος (εἰδικὸ ἢ γενικό) τοῦ ρυθμικοῦ μοτίβου ἢ τοῦ γενικοῦ Ρυθμοῦ τῆς μελοποίησης.

- Καταλήγει σὲ συμπεράσματα γιὰ τὴ ρυθμικὴ συμπεριφορὰ τῶν Γενῶν Μελοποιίας.

- Ὅρίζει, ὁμοίως, τὴ ρυθμικὴ διάρθρωση τῶν Εἰδῶν τῆς Μελοποιίας.

- Βάσει τοῦ Ρυθμοῦ, διεξάγει πορίσματα γιὰ τὴν δομὴ τῶν «δρόμων μελοποιίας» (χῦμα, ταχύς, ἀργοσύντομος, ἀργός, καλοφωνικός) καὶ τὴ ρυθμικὴ συμπεριφορὰ αὐτῶν.

- Τέλος, μελετᾷ, πῶς ὅλα τὰ παραπάνω πέρασαν ἀπὸ τὴν Παλαιὰ στὴ Νέα Μέθοδο σημειογραφίας.

Αὐτό, σὲ γενικὲς γραμμές, εἶναι τὸ ἔργο τῆς ἐπιστήμης τῆς Ρυθμικῆς 'Ανάλυσης. Βέβαια, ὅλα τὰ παραπάνω δὲν ἀφοροῦν ἄμεσα, ἀλλὰ ἔμμεσα τὴ διδακτικὴ πράξη, εἰδικὰ στὰ πρῶτα στάδια. Ἐντούτοις, ὁ δάσκαλος ὀφείλει νὰ τὰ ἔχει μελετήσει, ὄχι ἀπαραίτητα ἀσχολούμενος μέ τὴν ἔρευνα, ἀλλὰ ὡς ἐφόδιο χρῆσιμο στὴν ψαλτικὴν πράξη καὶ κατ' ἐπέκταση στὴν διδασκαλία αὐτῆς.

Η Ρυθμική 'Ανάλυση ὡς Μέσο Διδασκαλίας

Τί, ὅμως, μπορεῖ νὰ ἐφαρμοστεῖ στὴν διδακτικὴν πράξη ἀπ' ὅλα τὰ παραπάνω; Μὲ ἄλλα λόγια, ποῖο τὸ ἀντικείμενο τῆς Ρυθμικῆς 'Ανάλυσης στὴ διδασκαλία;

Εἶναι αὐτονόητο, ὅτι ὁ μαθητὴς δὲν μπορεῖ νὰ διακρίνει τὸ βᾶθος τῆς ἐπιστήμης τῆς Ρυθμολογίας καὶ νὰ ἀσχοληθεῖ μέ αὐτὴ. Μπορεῖ, ὅμως, καὶ μετὰ βεβαιότητος εἶναι ἀπαραίτητο καὶ αὐτονόητο, νὰ διδαχθεῖ καὶ νὰ κατανοήσῃ μερικὰ στοιχεῖα, ὅπως:

- Τὸ Ρυθμὸ καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Ρυθμοῦ στὴν Ἑλληνικὴ Μουσικὴ (νὰ κατανοήσῃ, δηλαδή, τί εἶναι Τονικὸς Ρυθμὸς).

- Τὰ συστατικὰ καὶ δομικὰ του στοιχεῖα (Χρόνος, «Πόδες», ρυθμικὰ σχήματα).

- Τὰ Ρυθμικὰ Γένη καὶ Εἶδη.

- Καί, φυσικά, τὴ δομὴ τοῦ κάθε Ρυθμοῦ ξεχωριστά.

Πέρα ἀπὸ τὴ γνώση, βέβαια, ὁ μαθητὴς πρέπει νὰ ἀναπτύξῃ καὶ ὀρισμένες ἀπόλυτα ἀπαραίτητες δεξιότητες, ὅπως:

- Νὰ ἐπισημαίνει τὰ ρυθμικὰ σχήματα μέσα στὸ μουσικὸ κείμενο.

- Νὰ ὑπολογίζει τὴ ρυθμικὴ τους ἀξία.

- Καὶ νὰ ἐφαρμόζῃ τὴ θεωρία στὴν πράξη, δηλαδή, νὰ ἀσκηθεῖ νὰ μετράῃ καὶ νὰ «χειρονομεῖ» τοὺς Ρυθμούς.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ, θὰ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ θετικὸ τὸ ὅτι οἱ κλασσικὲς μουσικὲς ἐκδόσεις, ποὺ χρησιμοποιοῦνται στὴ διδασκαλία, δὲν ἔχουν σημειωμένα τὰ ρυθμικὰ σχήματα στὰ ἐμπεριεχόμενα μέλη τους, ὥστε νὰ δίνεται ἡ εὐκαιρία, μᾶλλον, νὰ ἀναγκάζεται ὁ μαθητὴς νὰ τὰ βρῖσκει καὶ νὰ τὰ σημειώνει μόνος του. Ἡ ἐξέλιξη αὐτῆς τῆς διαδικασίας καὶ τὰ ὀφέλη ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴ της θὰ συζητηθοῦν παρακάτω, ἀφοῦ πρῶτα μιλήσουμε γιὰ τὶς προϋποθέσεις ἐφαρμογῆς τῆς Ρυθμικῆς Ἀνάλυσης στὴν διδασκαλία.

Προϋποθέσεις ἐφαρμογῆς τῆς Ρυθμικῆς Ἀνάλυσης

Ὅσο κι ἂν φαίνεται παράδοξο, σήμερα ἀκόμη βασικότερη προϋπόθεση γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς Ρυθμικῆς Ἀνάλυσης στὴ διδασκαλία εἶναι ἡ ἀποδοχὴ τοῦ Τονικοῦ Ρυθμοῦ ἐκ μέρους τοῦ διδάσκοντος. Εἶναι κοινὸς τόπος, ὅτι μεγάλη μερίδα διδασκάλων τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης ἀφενός, δὲν ἀποδέχεται τὴν ἀμεσότατη συνάφεια τοῦ Τονικοῦ Ρυθμοῦ μὲ τὴν ἀρχαιοελληνικὴ Ρυθμοποιία καὶ Ρυθμολογία, ἀφετέρου, δὲν ἔχει βιωματικὴ σχέση μὲ τὴν ἑλληνικὴ παραδοσιακὴ μουσικὴ, ὥστε, μέσῳ τῆς τελευταίας, νὰ κατανοήσῃ τὴν ιδιαίτερη ἀντίληψη, ποὺ ἔχουμε οἱ Ἕλληνες γιὰ τὸ Ρυθμὸ ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα. Στὴν καλύτερη τῶν περιπτώσεων, ἂν ἀποδέχεται καὶ γνωρίζει τὰ παραπάνω, θεωρεῖ ὅτι ἡ παράδοση ὅλων αὐτῶν στὸ μαθητὴ εἶναι χάσιμο χρόνου, εἶναι καθυστέρηση τῆς διδασκαλίας. Βέβαια, οἱ περισσότεροι δάσκαλοι ποὺ ἀνήκουν στὶς παραπάνω ομάδες δὲν ἀντιλαμβάνονται ὅτι οἱ ἴδιοι ἐκτελοῦν βιωματικὰ συχνὰ ἢ πάντοτε τὸν Τονικὸ Ρυθμὸ, χωρὶς νὰ συνειδητοποιοῦν ἢ νὰ γνωρίζουν τὴ θεωρητικὴ τεκμηρίωση τῆς παράδοσης ποὺ φέρουν.

Η δεύτερη προϋπόθεση για εφαρμογή της Ρυθμικής 'Ανάλυσης στην διδακτική πράξη είναι η αποδοχή του Τονικού Ρυθμού και της διαδικασίας εύρεσης και μέτρησης από τον ίδιο το μαθητή. Πολλές φορές ο διδάσκων είναι αναγκασμένος να διδάξει μαθητές, οι οποίοι προέρχονται από άλλο δάσκαλο, έχοντα εκ διαμέτρου αντίθετη άποψη για την ύπαρξη ή την αναγκαιότητα διδασκαλίας του Τονικού Ρυθμού. 'Εξάλλου, η επιφόρτιση ενός μαθητή με επιπλέον δουλειά, στην προκειμένη περίπτωση Ρυθμικής 'Ανάλυσης, συνήθως δέν είναι εύπρόσδεκτη.

'Αν σήμερα διδασκόταν η Ψαλτική με την Παλαιά Μέθοδο και ο μαθητής μάθαινε τις μελικές «θέσεις» με τη μνημοτεχνική σημειογραφία, δηλαδή, αν απομνημόνευε το μέλος με το αυτί, τότε θα άφομοίωνε βιωματικά και το Ρυθμό, ο οποίος θα συμπαραδιδόταν προφορικά, έφόσον ένυπάρχει αυτόνόητα στο μέλος. 'Επειδή, όμως, η Νέα Μέθοδος αναλυτικής σημειογραφίας δέν καταγράφει το Ρυθμό και ο μαθητής διδάσκεται το μέλος νότα - νότα, δέ γίνονται εύκολα αντίληπτοι ή κατανοητοί -άρα και άποδεκτοί- οί 2σημοι και 3σημοι "Πόδες". Σέ αυτό συμβάλλουν και οί τεράστιες έπιρροές από τὰ άκούσματα ή τή θεωρητική γνώση τής Δυτικής Μουσικής.

Ποιά μπορεί να είναι τὰ έργαλεία του δασκάλου στην προσπάθειά του να άποδείξει τήν ύπαρξη και χρήση του Τονικού Ρυθμού; Μία πρόταση είναι, να καλείται ο μαθητής να χτυπήσει ρυθμικά τὰ χέρια του («παλαμάκια») άκούγοντας ένα δημοτικό τραγούδι ή να προτρέπεται να χορέψει ένα παραδοσιακό χορό -αν έχει σχετική έμπειρία- παρατηρώντας τὰ βήματά του («πατήματα» = «Πόδες»), πάντοτε σέ σχέση με το Ρυθμό. Τότε, θα βρίσκειται πρό τής έκπλήξεως, να «άνακαλύπτει» ό,τι γνώριζε ήδη βιωματικά.

'Εφόσον, λοιπόν, έπιτευχθεί το βήμα άπόδειξης - άποδοχής του Τονικού Ρυθμού, θα πρέπει να διευκρινίζει ο δάσκαλος με παραδείγματα το ρόλο που παίζει ο Τονικός Ρυθμός στην άποφυγή παρατονισμού του ποιητικού κειμένου τών ύμνων, ώστε να καθίσταται σαφής ή αναγκαιότητα εφαρμογής αυτού στην πράξη. Στη συνέχεια, θα προχωρά στη λεπτομερή διδασκαλία τών χαρακτηριστικών και δομικών του στοιχείων. 'Εκ τών προτέρων διευκρινίζεται έδω, ότι άλλη είναι ή φάση διδασκαλίας και άλλη ή φάση 'Ανάλυσης του Ρυθμού.

Δ. Διδασκαλία και Ρυθμική 'Ανάλυση

Διδασκαλία του Ρυθμού

Ἡ διδασκαλία τοῦ Ρυθμοῦ προτείνεται νὰ ἀκολουθεῖ τὰ ἐξῆς βήματα:

- Εἰσαγωγή στὴν δομὴ τῶν «Ποδῶν»: Ὁ Χρόνος εἶναι τὸ δομικὸ στοιχεῖο τῶν 2σημων καὶ 3σημων «Ποδῶν». Προτείνεται ἡ παρασιώπηση τοῦ 4σημου ὡς «Πόδος» καὶ ἡ παρουσίασή του ἀργότερα ὡς 4σημου Ρυθμοῦ, ἀποτελούμενου ἀπὸ δύο 2σημους «Πόδες», γιὰ νὰ μὴν ἐπέρχεται σύγχυση στὸ μαθητὴ.

- Εἰσαγωγή στὴν δομὴ τῶν Ρυθμῶν: Οἱ «Πόδες» εἶναι τὸ δομικὸ στοιχεῖο τῶν «ἀσύνθετων» (ἀπλῶν) ἢ σύνθετων καὶ πολυσύνθετων ρυθμικῶν τύπων. Δύο τουλάχιστον «Πόδες» χρειάζονται γιὰ νὰ σχηματιστεῖ ἓνας Ρυθμός.

- Παραγωγή τῶν Ρυθμῶν: Ἀσκηση εὗρεσης -μὲ βάση τὰ παραπάνω- ὄλων τῶν τύπων τοῦ κάθε Ρυθμοῦ, δηλαδή, πόσοι 5σημοι, 6σημοι, 7σημοι κ.λπ. ὑπάρχουν, ποιά εἶναι ἡ δομὴ τους καὶ τί τοὺς διαφοροποιεῖ (π.χ. 5σημοι τῆς μορφῆς 2+3 ἢ 3+2 κ.τ.δ.).

- Γραφικὴ παράσταση τῶν Ρυθμῶν: Πῶς παρασημαίνονται οἱ Ρυθμοὶ μὲ χρήση ἀπλῶν ἢ διπλῶν «Διαστολῶν», ἄνω καὶ κάτω ρυθμικῶν «Συζεύξεων» καὶ ἀριθμῶν ἐνδεικτικῶν τοῦ μεγέθους καθενὸς ἀπ' αὐτούς.

- Καταμέτρηση ἢ «Χειρονομία» τῶν Ρυθμῶν: Πῶς «χειρονομεῖται» ὁ κάθε Ρυθμός, σὲ πόσες κινήσεις τοῦ χεριοῦ (ὁ κανόνας εἶναι μία κίνηση γιὰ κάθε «Πόδα»), τί διάρκεια θὰ ἔχει ἡ κάθε κίνηση, τί γίνεται μὲ τοὺς 3σημους «Πόδες» καὶ τὰ ὅμοια. Προτείνεται πολλὴ καὶ ἐπίμονη ἀσκηση τῆς «χειρονομίας» ὄλων τῶν ρυθμικῶν τύπων.

- Κατανόηση τῆς Ρυθμικῆς Ἑμφάσης: Ποιά μέρη τοῦ ρυθμικοῦ σχήματος εἶναι ἀσθενῆ, ἰσχυρά, δὶς ἰσχυρά κ.λπ., ὥστε, κατὰ τὴν ψαλτικὴ ἐκτέλεση τοῦ μέλους καὶ μὲ τὴ βοήθεια τῆς «χειρονομίας», νὰ ἀποδίδεται ἔμφαση στὶς τονιζόμενες συλλαβές καὶ νὰ ἀποφεύγεται ὁ παρατονισμὸς τοῦ ποιητικοῦ κειμένου.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ προτείνεται νὰ γίνεται σύντομη ξενάγηση τῶν μαθητῶν στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ Ρυθμολογία, ὥστε:

- Νὰ γίνεται διάκριση «Ποδῶν» - «Μέτρων» (τὰ μὲν ἀφοροῦν τὴ μουσικὴ, τὰ δὲ τὴν ποίηση).

- Νὰ παρουσιάζονται οἱ «παρ' ἀρχαίοις» μακρὲς καὶ βραχεῖες ρυθμικὲς συλλαβές καὶ ἡ παρασήμενσή τους μὲ σύμβολα.

- Νὰ διδάσκονται τὰ Ρυθμικὰ Γένη καὶ Εἶδη μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ τους γνωρίσματα (π.χ. σχέση «θέσης» καὶ «ἄρσης»).

- Νὰ παρουσιάζονται καὶ ἀναλύονται οἱ ποικίλες δομές τοῦ 4σημου «παρ' ἀρχαίοις» (π.χ. προκελευσματικός, σπονδεῖος, ἀντίσπαστος, μακρὰ 4χρονοσ κ.τ.δ.), ὅπως αὐτὲς προκύπτουν ἀπὸ τὸ συνδυασμὸ τῶν μακρῶν καὶ βραχέων μερῶν. Στὴ φάση αὐτὴ οἱ μαθητὲς διαπιστώνουν, ὅτι ὁ «ἀσύνθετος» 4σημος ποὺ ἔμαθαν ὡς τὰ μέχρι τώρα, ὁ ἀποτελούμενος ἀπλὰ ἀπὸ δύο 2σημους «Πόδες», στὴν πραγματικότητά εἶναι πολὺ πολυπλοκώτερος, πόσο μάλλον οἱ μεγαλύτεροι τοῦ 4σημου Ρυθμοί.

Ὅταν ὀλοκληρωθεῖ ἡ φάση τῆς διδασκαλίας τῶν στοιχείων τοῦ Ρυθμοῦ, ἔρχεται ἡ ὥρα τῆς Ρυθμικῆς Ἀνάλυσης τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς.

Ρυθμική Ανάλυση κατά την Διδακτική Πράξη - Διαδικασία και Όφελη

Πότε, λοιπόν, ή μελέτη του Ρυθμού κατά τη διδασκαλία της Ψαλτικής θα αναχθεί σε Ανάλυση του Ρυθμού των εκκλησιαστικῶν μελῶν; Όταν οί μαθητές, με τή βοήθεια του δασκάλου, αρχίσουν τις προσπάθειές τους να εφαρμόσουν ή να ανακαλύψουν ὅσα ἔμαθαν για τὸ Ρυθμὸ σὲ ἓνα πρὸς ἐκμάθηση Τροπάριο.

Ποιά εἶναι αὐτὴ ἡ διαδικασία καὶ ποιά τὰ ὀφέλη ποὺ πηγάζουν ἀπ' αὐτή; Προτείνονται οἱ ἐξῆς φάσεις:

- Πρῶτα οἱ μαθητές θὰ πρέπει νὰ ἀναζητοῦν τις τονιζόμενες συλλαβές τοῦ ποιητικοῦ κειμένου τοῦ ὕμνου, ὥστε νὰ τις ὀρίζουν ὡς ρυθμικές «θέσεις» («μπότες», κατὰ τὴν ὀρολογία τῆς λαϊκῆς μουσικῆς), δηλαδή, ὡς ἀφετηρίες τῶν ρυθμικῶν σχημάτων.

Τὸ ὄφελος αὐτῆς τῆς διαδικασίας εἶναι μέγιστο ἀπὸ πολλές ἀπόψεις. Οἱ μαθητές μελετοῦν τὸν ὕμνο, εἰσπράττοντας ἐξοικείωση με τὴν γλῶσσα τῆς ὀρθόδοξης ὑμνογραφίας, με τὴ γραμματικὴ καὶ τὸ συντακτικὸ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ λόγου, με τὸ πλουσιώτατο λεξιλόγιο, με τὴ μετρικὴ τῶν ὕμνων, με τὴν δογματικὴ, τὴ θεολογία καὶ τὴν ἠθικὴ τῆς Ὀρθόδοξης πίστεως. Τὰ ὀφέλη εἶναι, λοιπόν, ἔθνικά καὶ ἐκκλησιαστικά, ἀλλὰ εἰδικότερα εἶναι καὶ λατρευτικά, θεολογικά, γενικῶς, πνευματικά.

- Ἐφόσον οἱ μαθητές ἐπισημάνουν τις «θέσεις» τῶν Ρυθμῶν βάσει τῶν τονιζόμενων συλλαβῶν, θὰ πρέπει νὰ προχωρήσουν στὸν ὑπολογισμό τῶν ἐμπειριχομένων Χρόνων («Σημείων») καὶ νὰ ὀρίσουν τὸ μέγεθος κάθε ρυθμικοῦ σχήματος, παρασημαίνοντάς το ταυτόχρονα με Διαστολές καὶ Συζεύξεις, ἀκόμη καὶ διευκρινιστικούς ἀριθμούς, ἂν τὸ κρίνει σκόπιμο ὁ δάσκαλος.

Στὴν πραγματικότητα, με τὴ διαδικασία αὐτὴ προχωροῦν σὲ ἔμμεση, ἀπλή, ἀλλὰ πολὺ ὠφέλιμη Σημειογραφικὴ Ανάλυση, δεδομένου ὅτι θὰ ἀναγκαστοῦν νὰ ὑπολογίσουν τοὺς ὀλόκληρους Χρόνους, ἀλλὰ καὶ τοὺς μισούς, καὶ τὰ τρίτα (1/3), καὶ τὰ τέταρτα (1/4) τοῦ Χρόνου καὶ τις συνάξεις τῶν σηματοδωμένων ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴ Γοργῶν, Διγόργων καὶ Τριγόργων. Ἔτσι, πρὶν μελετήσουν τὸ μέλος τῶν Τροπαρίων, ἀποκτοῦν ὀπτικὴ ἐμπειρία τῶν μελικῶν φράσεων (τῶν μελικῶν «θέσεων», δηλαδή), με ἀποτέλεσμα νὰ ἄγονται πολὺ νωρὶς στὴ σημειογραφικὴ ἀναγνώριση τῆς δομῆς τῶν μελικῶν «θέσεων».

Ἐνα ἄλλο σπουδαῖο ὄφελος, ποὺ ἀπορρέει γιὰ τοὺς μαθητές ἀπὸ τὴν διαδικασία αὐτὴ εἶναι ἡ πολὺ πρῶιμη ἐξοικείωσή τους με τὴν ὀρθὴ παρασῆμανση τῶν μελῶν καὶ ἡ ἐμπειρικὴ γνώση τῶν κανόνων ὀρθογραφίας τῆς Νέας Μεθόδου σημειογραφίας.

- Τέλος, τὸ τρίτο βῆμα -καὶ τελευταῖο- γιὰ τοὺς μαθητὲς εἶναι νὰ ψάλουν (πρῶτα, βέβαια, τὴν παραλλαγή, ἔπειτα τὸ μέλος τοῦ παραδιδόμενου Τροπαρίου), προσέχοντας, ὅμως, ταυτόχρονα νὰ ἀποδώσουν τὶς ρυθμικὲς ἰδιαιτερότητες κάθε ρυθμικοῦ "Ποδός" καὶ ὀλόκληρης τῆς ρυθμικῆς συνάφειας (ἰσχυρὰ καὶ ἀσθενῆ μέρη). Γιὰ διευκόλυνση τῆς προόδου ἐπιστρατεύεται τώρα ἡ «Χειρονομία», ὡς ὀπτική παράσταση τοῦ Ρυθμοῦ, ἡ ὁποία μπορεῖ ἀρχικὰ νὰ δυσκολέψει τὰ πράγματα γιὰ τοὺς μαθητὲς, πολὺ σύντομα, ὅμως, θὰ ἐξελιχθεῖ σὲ βιωματικὴ καὶ ἀσυναίσθητη διαδικασία.

Τὰ ὀφέλη κι ἐδῶ ἀπὸ διδακτικῆς ἐπόψεως εἶναι πολλὰ: Ἀποκτοῦν οἱ μαθητὲς τὴν ἱκανότητα νὰ ὁμαδοποιοῦν μὲ τὸ μάτι τὰ σημάδια σὲ «Πόδες», ἀκόμη καὶ ὅταν περιλαμβάνουν πολλὲς συνάξεις Φωνῶν σὲ ἓνα Χρόνο (μὲ Δίγοργα ἢ Τρίγοργα). Κατακτοῦν, ἀκόμη, τὴ μέγιστη δυνατὴ ἀκρίβεια στὴ σωστὴ ἐκτέλεση κάθε Χρόνου καὶ κάθε ὑποδιαίρεσης αὐτοῦ, ὥστε νὰ ἐφαρμόζει στὸ ἀκριβὲς σημεῖο κίνησης τοῦ χεριοῦ.

Ἄλλα, γενικότερα, ὀφέλη, τὰ ὁποῖα προκύπτουν γιὰ τοὺς μαθητὲς ἀπὸ τὴ συστηματικὴ καὶ μακρόχρονη ἐνασχόληση μὲ τὴ Ρυθμικὴ Ἀνάλυση εἶναι:

- Μέσω τῆς Ρυθμικῆς Ἀνάλυσης, ἀποφεύγεται ἡ ἐξ ἀκοῆς μόνον ἐκμάθηση τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης, ἡ ὁποία -μὲ τὶς ὑποδείξεις ἢ τὴν ἀνοχὴ τῶν δασκάλων- δημιουργεῖ τὶς ἐπιβλαβέστατες ἀνάγκες α) ὑποσημείωσης τῶν Φθόγγων στὸ βιβλίον («σκονάκι» πάνω στὶς νότες) καὶ β) χρήσης συσκευῶν ἠχογράφησης στὸ μάθημα γιὰ δῆθεν βοήθεια στὴν κατ' ἰδίαν μελέτη. Τὸ λάθος καὶ στὶς δύο περιπτώσεις εἶναι μέγα καὶ καταστροφικό. Οἱ μαθητὲς συνηθίζουν στὴ μίμηση καὶ στὴν ἀπὸ στήθους ἐκμάθηση μελῶν, χωρὶς νὰ παρακολουθοῦν συνειδητὰ τὴν σημειογραφία. Ἔτσι, μπορεῖ νὰ γίνουν καλλιφῶνοι Ψάλτες, ἱκανοὶ νὰ ἀντεπεξέλθουν στὶς περιορισμένες μουσικὲς ἀπαιτήσεις τοῦ Ἀναλογίου, ἀλλὰ δὲν γίνονται «ἐπιστήμονες» -κατὰ τὸν Χρῦσανθο- Μουσικοί, ἱκανοὶ νὰ διαβάζουν μόνοι τους ὁποιοδήποτε μάθημα, χωρὶς νὰ τὸ ἔχουν πρῶτα ἀκούσει. Ἔτσι, τὸ ρεπερτόριό τους περιορίζεται τραγικὰ, ὅπως καὶ οἱ πιθανότητες αὐτὸ νὰ πολλαπλασιαστεῖ μελλοντικά. Εἶναι αὐτοὶ ποὺ ὁ Παπαδιαμάντης διακωμώδησε -ἂν δὲν διεκτραγώδησε- «ποὺ ἀνοίγουν τὰ βιβλία καὶ τὰ λέν στα κουτουρού».

- Δὲν εἶναι ὑπερβολή, ἀκόμη, νὰ εἰπωθεῖ, ὅτι μέσω τῆς Ρυθμικῆς Ἀνάλυσης διεκπεραιώνεται ἄμεσα τὸ «περιβόητο» μάθημα τῆς Διεύθυνσης Χορωδίας, τὸ ὁποῖο παρότι τόσο διαφημίζεται στὰ ὠδεῖα -καὶ βαθμολογεῖται, μάλιστα- ποτὲ δὲ διδάσκεται. Καὶ ὅμως, ὁ μαθητὴς ποὺ μελετᾷ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο,

είναι κατ' ουσίαν ένας «έντελής» Χοράρχης, ικανός να χοραρχήσει σε ένα Αναλόγιο ή και ακόμη περισσότερο.

- Έπιπλέον, εφόσον ο μαθητής έχει κατανοήσει τα πάντα, μέλος και Ρυθμό, πολύ σύντομα θα είναι σε θέση και ο ίδιος να διδάξει και να εξηγήσει σαφώς, όταν και για ό,τι ερωτήθη. Είναι ένας εκκολαπτόμενος δάσκαλος.

- Συνοψίζοντας, θα λέγαμε, ότι το μέγιστο όφελος του ένασχολούμενου με τη Ρυθμική Ανάλυση είναι ή από πολύ νωρίς κατάκτηση της ευχέρειας «από πρώτης όψεως ανάγνωσης» οποιουδήποτε εκκλησιαστικού μέλους, γραμμένου στη Νέα Μέθοδο.

Άντι επίλογου

Θα κλείσουμε αυτή την εργασία, καταθέτοντας μερικά μόνο από τα πορίσματα της μακρόχρονης, σχολαστικής και πολύπλευρης έρευνας σχετικά με το θέμα, την οποία επικαλεστήκαμε στην αρχή της εισήγησής μας. Δεν θα αναφερθούμε εδώ σε όλες τις μελετηθείσες ομάδες, εφόσον, ό,τι έχουμε καταθέσει μέχρι τώρα, στηρίζεται στην παρατήρηση και καταγραφή αυτών. Εξάλλου, η έρευνα δεν έχει ολοκληρωθεί ακόμη. Θα καταθέσουμε μόνο παρατηρήσεις επί της ομαδικής διδασκαλίας της Βυζαντινής Μουσικής σε ένα Μουσικό Σχολείο για μία ολόκληρη δεκαετία, παρατηρήσεις που αφορούν όλα τα τμήματα, όλων των τάξεων, βάσει:

- των σχολικῶν «Βιβλίων Ὑλης»,
- τῶν «Ἐλέγχων Προόδου» τῶν μαθητῶν,
- τῆς γραπτῆς καὶ προφορικῆς ἐξέτασης τῶν μαθητῶν,
- συνεντεύξεων τῶν καθηγητῶν Μουσικῆς,
- τῆς γνώμης τοῦ Συλλόγου Καθηγητῶν τοῦ σχολείου,
- τῆς ἀξιολόγησης τῶν μαθητῶν στὰ μαθήματα Γενικῆς Παιδείας,
- τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν Πανελληνίων Ἐξετάσεων
- καὶ ἄλλων ἀκόμη, ἴσως δευτερευόντων.

Τὰ πορίσματα εἶναι ἐντυπωσιακά: Τὰ τμήματα πού διδάχθηκαν Ψαλτικὴ Τέχνη μετὴ βοήθεια τῆς Ρυθμικῆς Ἀνάλυσης (ἐπὶ 6 ἔτη μετὸν ἴδιο δάσκαλο) ἀπὸ τὴν Α' Γυμνασίου ὡς τὴν Γ' Λυκείου παρουσίασαν:

- Σταδιακὴ πρόοδο σὲ ὅλα τὰ μουσικὰ μαθήματα, ἀτομικὰ ἢ ὀμαδικὰ.
- Ἀνάπτυξη τοῦ ἐνδιαφέροντος τῶν παιδιῶν γιὰ τὰ μαθήματα τῶν Θρησκευτικῶν καὶ τῆς Ὑμνολογίας.
- Σταδιακὴ πρόοδο στὰ γλωσσικὰ μαθήματα, κυρίως τῶν Ἀρχαίων Ἑλλη-

νικῶν (ἀκόμη καὶ σὲ τμήματα ποὺ ἀρχικὰ εἶχαν χαρακτηριστεῖ ὡς δύσκολα καὶ δυσλειτουργικά).

- Ἐντυπωσιακὴ ἀνάπτυξη τῆς μαθηματικῆς σκέψης τῶν παιδιῶν, γεγονός ποὺ ἀποτυπώνονταν στὴν πρόοδό τους στὰ μαθήματα θετικῆς κατεύθυνσης καὶ στὴ βαθμολογία τους (τρεῖς πανελλήνιες πρωτιές σὲ Πανελλαδικές Ἐξετάσεις σὲ Ἀνώτατες Σχολές θετικῆς κατεύθυνσης καὶ 8-10 ἀκόμη μέσα στὴν πρώτη δεκάδα εἰσακτέων, ὅλοι κατὰ τὴν ἴδια σχολικὴ χρονιά).

- Ἐκμηδένιση τοῦ σχολικοῦ ἄγχους τῶν Πανελλήνιων Ἐξετάσεων ἀπὸ τίς συγκεκριμένες ομάδες μαθητῶν.

- Ὁλοκλήρωση τῶν σπουδῶν Ψαλτικῆς Τέχνης καὶ λήψη πτυχίων ἢ διπλωματῶν ἀπὸ ὠδεῖα σὲ ἓνα ποσοστὸ 30-60 % ἀπὸ τμῆμα σὲ τμῆμα.

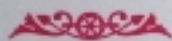
- Ἐπιπλέον, κατὰ ὁμολογία τῶν ἐκπαιδευτικῶν τοῦ σχολείου, σημειώθηκε θαυμαστὴ πρόοδος καὶ ἔνταξη ὀρισμένων βαρειᾶς μορφῆς δυσλεκτικῶν μαθητῶν, οἱ ὁποῖοι δυσκολεύονταν νὰ γράψουν γράμματα, ἀλλὰ ἀντέγραφαν ἱκανοποιητικότερα τὰ βυζαντινὰ μουσικὰ κείμενα. Ἀδυνατοῦσαν νὰ ἀναγνώσουν γραπτὰ κείμενα, ἀλλὰ διάβαζαν εὐκολώτατα τὴ βυζαντινὴ μουσικὴ παρασημαντικὴ.

— Τέλος, ἐμφανῆ βελτίωση παρουσίασαν μαθητὲς μὲ προβλήματα νοητικῆς συγκέντρωσης, ἄγχους καὶ ἄλλων ψυχολογικῶν προβλημάτων.

Σημείωση : Οἱ μαθητὲς δὲν προέρχονταν ἀπὸ θρησκευόμενες οἰκογένειες.

Ο ΤΟΜΟΣ ΑΥΤΟΣ ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗ ΤΗΣ ΨΑΛΤΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ ΠΡΑΚΤΙΚΑ Δ' ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΜΟΥΣΙΚΟΛΟΓΙΚΟΥ ΚΑΙ ΨΑΛΤΙΚΟΥ (ΑΘΗΝΑ, 8-11 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2009) – ΤΑ ΓΕΝΗ ΤΗΣ ΡΥΘΜΟΠΟΪΑΣ ΚΑΙ ΤΡΕΧΟΝΤΑ ΨΑΛΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΘΗΚΕ ΚΑΙ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟ Γ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ, ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΝΕΡΓΑΤΗ ΤΟΥ ΙΒΜ, ΕΚΤΥΠΩΘΗΚΕ ΣΕ 400 ΑΝΤΙΤΥΠΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ ΓΙΩΤΑΚΟΥ Ε.Ε. ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΔΕΤΗΘΗΚΕ ΣΤΟ ΒΙΒΛΙΟΔΕΤΕΙΟ ΜΠΙΕΤΣΙΩΡΗ ΒΑΣ. & ΖΑΧ. Ο.Ε. ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΜΟΥΣΙΚΟΛΟΓΙΑΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ
ΓΡ. Θ. ΣΤΑΘΗΣ

ISBN 978-618-5157-01-2